

NİZAMİ YARADICILIĞINDA XEYİR VƏ ŞƏR MOTİVİ

Zərdüştiliyin bəşər tarixində ilk peyğəmbər dini olduğu üçün dünya mədəniyyətinə bir çox təsiri olmuşdur. Bu təsir Şərqi böyük şairi Nizami Gəncəvinin yaradıcılığında da az və ya çox şəkildə özünü hiss etdirməkdədir. Nizaminin “Xəmsə”sində Avesta fəlsəfəsi ilə səsleşən bir çox ideyalar vardır. Nizaminin yaradıcılığını araşdırarkən irəli sürülən fikirlərin Zərdüştün ideoloji görüşləri ilə uyğunluğu diqqəti cəlb edir.

Bütün dinlər xeyir və şərin mübarizəsini özündə əks etdirməkdədir. Dinlə yanaşı fəlsəfi düşüncə sistemi də bu mübarizə motivinin üzərində təşəkkül tapmışdır. “Avesta”da bu problem abidənin mərkəzində dayanır. Xeyir və şər mövzusu Avestanın əsas ideyası olması etibarilə burada geniş şəkildə öz bəddi və fəlsəfi şərhini tapmışdır.

Bu problemin tarixi köklərini araşdırdıqda bizi Şumer mədəniyyətinə aparan bir yola çıxarmış olur. Xeyir və şər motivinin izlərinə ilkin olaraq Şumer və Babil rəyavətlərində rast gəlinməkdədir. Şumer mədəniyyətinin “Qızıl əsr” , “İlk qızıl dövr” adlandırılan zamanda dinclik, xoşbəxtlik hökm sürmüş, insanlar rahat yaşayaraq heç bir əziyyət çəkməmişdilər. Bütün insanların eyni vəziyyətdə yaşadığı dövrdə qorxu və paxıllıq, həsəd və nifrət hissləri yox idi. Bütün bunlar Şumer ədəbiyyatının məhsulu olan “Enmerkar və Arratta hökmdarı” dastanında təsvir olunmuşdur. Bu epik dastan cəmiyyətin “qızıl dövrü” haqqında olan məlumatları özündə qorumuşdur.

Dünyanın bu sabit düzəni Tanrı-insanı qane etməyərək onun tərəfindən pozulmağa başlanır. Tanrı səviyyəsinə yüksəlmiş insan öz əli ilə yaradılan bu rahatlığa, səadətə, xeyirə dözməyərək bu nizamı pozmağa başlayır. Onda paxıllıq hissi yaranır və bu hiss onu nəşə pis əməl etmək üçün düşündürməyə vadar edir. Beləliklə hər şeydə hökmranlıq edən xeyirlə yanaşı onun əksi olan şərin də yaranmasına şərait yaradılır. Nəticə etibarilə insan xeyiri özü yaratdığı kimi şəri də özü yaratmış olur. İnsan xarakterində yaranmış olan ikili xasiyyət mifik təfəkkür səviyyəsində şərh edilmiş, insanın bu bəlanın özü tərəfindən yaradıldığı qənaətinə gəlinmişdir.

Şumer mifologiyasında tanrılar-Enlil və Enki qardaşları dünyanı idarə edirlər. Müdriklik tanrısı Enki insanların güclü, çalışqan, əzmkar olduğunu görüb qorxuya düşür. İnsan nəslə getdikcə artaraq çoxalmaqda idi. Bundan ehtiyatlanan Enki baş tanrı Enlilə deyir : “Qorun, mənə

qardaşım.Sənin itaətində olan insanların sayı artır və onlar yenilməz nəhənglərə çevrilir.Onlar çox fədakar olur və fəallaşır,şəhərlər salır,qalalar ucaldır.Bax,hər halda, onlar bizimlə tən gəlməsin.Qüdrətli Enlil qorxuya düşdü və Enkidən soruşdu: “İnsan nəslini məhv etmək yaxşı olmazmı?İnsanları yenidən sənin onları hazırladığın gilə çevirəkmi? “Yox,belə eləmək yaramaz”- deyə Enki cavab verdi.İnsanlar bizə öz qurban hədiyyələri ilə bizim məbədlərimizi doldurmaq üçün lazımdır.Amma onların sayını azaltmalı,cəsarətli niyyətlərinə mane olmalı,yoxsulluğa çəkməli,onları qorxutmalıyıq ki, onlar özlərini tanrılara tay tutmasınlar!” (1, s.22). Bundan sonra harmonik nizam pozulmağa başlayır və həyatda xeyir və şər daima mübarizə edir.Çox qədim zamanlara aid olan bu rəvayət onu göstərir ki, ilk insan-tanrıların təbiətində şər də mövcud olmuşdur.Bu fikrimiz “Bilqamis” dastanında da öz təsdiqini tapmış olur. “Bilqamis” dastanında ümumdünya daşqınının Tanrı Enlil tərəfindən insanların sonunu gətirmək üçün törədildiyi qeyd olunur.

Bəşəriyyət tarixində dualistik görüşlərin formalaşması,xeyir və şərin yaranması,bu ziddiyyətlərin mənbəyi şumerlərdən başlanır.“Avesta” Şumer-Babil mədəniyyətinin məhsulu olduğu üçün bu ideyanı özündə əks etdirməkdədir.Zərdüşt peyğəmbər tərəfindən bu ideya inkişaf etdirilərək konsepsiya halına salınmış və “Avesta”nın əsas şüarına çevrilmişdir.Zərdüştün “xeyir düşüncə,xeyir söz,xeyir əməl” konsepsiyası Avestanın və zərdüştiliyin fəlsəfi əsasını təşkil edir.Bu üçlük zəncirvari bağlanaraq biri digərini tamamlayır.İnsan əvvəlcə xeyir düşüncəyə sahib olmalıdır.Xeyir düşüncə sahibi olan şəxs düşüncəsini ifadə etdikdə onun fikri də xeyirli olacaq.Xeyir düşüncə və xeyir söz özlüyündə xeyir əməli şərtləndirir.Zərdüştlüyün bu triadası həyatın qanununu ifadə edir.

Avestada xeyir işıqdır,oddur,istilikdir,bərəkətdir,sağlamlıqdır,ağıldır,dirilikdir və s. Həyatda yaxşı olan bütün maddi və mənəvi cəhətlər xeyir adı altında cəmlənir.Hörmüz bunun rəmzi ifadəsidir.Zərdüşt isə bunların,haqqın,ədalətin carçısı və qoruyucusudur.

Şər isə zülmətdir,qaranlıqdır,soyuqdur,quraqlıqdır,xəstəlikdir və s.Avestada şər qüvvələr Əhrimənin simasında ümumiləşdirilmişdir. Hörmüz-Əhrimən mübarizəsi də xeyir və şər mübarizəsinin obrazlaşdırılmış bir şəkildir.Bu mübarizə Avestada əzəli və daimi şəkildə təsvir olunsa da, sonda xeyirin qələbə çalmasına inam vardır.Hörmüzün qələbəsilə yer üzündə xeyirin əbədi hakimiyyəti qərqrar olacaq və şərin kökü kəsiləcəkdir.

Xeyir və şərin mübarizəsi Azərbaycan ədəbiyyatının bütün dövrlərində aparıcı ideya istiqamətlərindən birini təşkil etmişdir.Şifahi xalq ədəbiyyatından tutmuş müasir dövrdə də ədəbi nümunələrdə bu mübarizənin fərqli formalarda təsvirinin şahidi oluruq.Nizami Gəncəvi yaradıcılığı da xeyir və şər motivindən uzaq deyildir.Nizami irsində “Avesta”dan gələn bu mübarizə beşliyə daxil olan hər bir əsərdə öz bədii əksini tapmışdır.

Nizaminin epik şeir yaradıcılığının ilk nümunəsi olan “Sirlər xəzinəsi” poemasının bir neçə hekayəti xeyir və şərin mübarizəsi üzərində qurulmuşdur. “Adil Nuşirəvan ilə vəzirin hekayəti”ndə ova çıxan Nuşirəvan və vəziri boş xarabalıqda iki bayquşun cəvəşdiyini görürlər.Nuşirəvan vəzirdən bayquşların nə danışdığını soruşduqda o Nuşirəvana belə cavab verir ki, bu quş qızını verib o quşdan başlıq umur,cehiz olaraq bir neçə dənə xarabalıq istəyir.O biri bayquşun cavabı isə hekayənin əsas qayəsini təşkil edir.Bayquşun cavabı bu olur ki, şah əgər bu şahdırsa yüz min belə xarabalığı da ona cehiz verəcəkdir.Nuşirəvan bütün bunları duyduqda göz yaşları tökür,ölkədə ədalətsizliyin,qəddar hakimiyyətin quşlar aləminə də yayılmasına təəssüflənir.Burda şər Nuşirəvanın simasında təqdim olunur.Zalım olduğu üçün şər bütün ölkəyə yayılmışdır.Alleqorik üslubda verilən bu hekayədə Nuşirəvanın öz xislətini dəyişməsinə səbəb olan vəzir isə ədaləti təmsil edir.Quşların söhbətindən şahı xəbərdar edən vəzir Nuşirəvanın vicdanını oyada bilir və xeyir şəri üstələyərək ədalət qələbə çalır.Sonda Nizami Nuşirəvanı tərbiyənləndirərək adil bir hökmdara çevirir.Şair göstərir ki, insan öz səhvlərindən nəticə çıxararaq doğru yola meyil etməlidir.

Qarı ilə Sultan Səncərin hekayətinin də mövzusunı ədalət,zülm,qəddarlıq təşkil edir.Əzab çəkmiş bir qoca qadın Sultan Səncərin qarşısına çıxaraq ondan şikayət edir.Ölkədəki ədalətsizliyin hədsiz olmasından danışan Qarı şaha zülmkar siyasətindən əl çəkməsini məsləhət görür.Darğalar tərəfindən evi talan edilən,özü isə döyülən qadın Nuşirəvanı “haqqı dardan asan” adlandırır.Ölkədə vəziyyət elə bir həddədir ki, özləri qatil olduğu halda darğalar qatil axtarır.Hekayədə Nuşirəvan şəri

təmsil etdiyi halda Qarı xeyiri, ədaləti təmsil edir. Qarının sözünə qulaq asmayan Nuşirəvanın başı bəlalara düşür. Bu isə onu göstərir ki, şər sonda yenə məğlub olaraq öz hakimiyyətini itirir.

Ədlin çilçirəq kimi işıqlatsın gecəni,

Bu gün, sabah, həmişə bəxtiyar etsin səni. (3, s.112).

Nizami burda Zərdüşt kimi ədaləti işıq hesab edir. Ədalət işıqdır. Işıq isə hər yeri nurlandırır. Demək ədalət, xeyir harda varsa oranı işıqlandırır. Poemadakı bütün hekayələrin əsasını ədalət, xeyrə çağırış motivləri təşkil edir.

Zalım padşah və düz danışan kişinin dastanında Nizami xeyir və şəri qarşı-qarşıya gətirir, onları üzləşdirərək xeyirin qələbəsinə təsvir edir. Hekayədə zalımlığı ilə ad qazanmış padşahın qarşısında Qoca qorxmayaaraq onun hansı xislətə sahib olmasını, zülmündən bütün ölkənin əziyyət çəkdiyini üzünə söyləyir.

Mən ki eyiblərini bircə-bircə sayanam,

Yamanını, yaxşını göstərən bir aynayam.

Düz, dəqiq göstərsə ayna səni özünə,

Özünü qır, aynanı qırmaq yaraşmır sənə. (3, s.169).

Qocanın bu dedikləri şahın mənəvi oyanışına səbəb olur. Qocanın dediklərinin doğru olduğunu anlayan şah xalqla ədalətli rəftar etməyə başlayır. Nizami göstərir ki, şərin qarşısında susmaq olmaz, belə olan halda o daha da çoxalacaq. Şərlə mübarizə etmək həyatın əsas ali məqsədidir. Bu mübarizəni istər qılinc gücü ilə olsun, istərsə də sözün gücü ilə qalib gələndək davam etdirmək lazımdır.

“Yeddi gözəl” poemasında da iki hekayə birbaşa xeyir və şər mövzusu üzərində qurulmuşdur. Bunlardan birincisi üçüncü iqlim padşahı qızının danışdığı Bışrin hekayəsidir. Vicdan sahibi olan Bışr qəlbinə yol tapan eşqdən xilas olmaq üçün Kəbəyə gəlir. Ziyarətini bitirib geri qayıdarkən Məlixə ilə yol yoldaşı olur. Özünü çox öyən Məlixə hər işdə mənfi düşüncəyə sahibdir. Hər şeyin əsasında bir pislik axtararaq gördüklərindən belə nəticələr çıxarır. Onun bu xislətinə qarşı çıxaraq Bışr ona belə məsləhət verir:

Etmə, dedim sənə, gəl, pis fikirlər

Ki, sonra əlindən baş verməsin şər. (4, s.175).

Bışrin dili ilə verilən bu hissədəkilər Zərdüştün fikirlərinin eynisidir. Bışrə görə də əgər pis düşüncəyə sahib olarsansa onda sənin əməlin də pis olacaqdır. Nizami zərdüştlüyün “xeyir düşüncə, xeyir söz, xeyir əməl” triadasını Bışrin dili ilə ifadə etmişdir.

Məlixanın qəlbində şər hökm sürdüyü üçün o bu şərin qurbanına çevrilir. Səhrada su quyusu tapdıqdan sonra o suyu çirkəndirir və su küpünü sındırmaq istəyirdi. Amma özü bu quyuda bataraq həyatını itirir. Bışr isə xeyir düşüncəli olduğu üçün sağ qalır. Bışr su quyusunun Məlixə kimi heyvanlar üçün düzəldilən tələ olduğunu düşünmür, quyunun xeyirli niyyətlə yaradıldığına şübhə etmir. Nizami Bışrin bu qurtuluşunu onun xeyir düşüncə sahibi olmasıyla əlaqələndirir:

Mənim yaxşı getdi ona gümanım,

Fikrim yaxşı oldu, qurtardı canım. (4, s.178).

Bışr öz düşüncəsi, öz əməlləri sayəsində sonda sevdiyinə qovuşur. O aşiq olduğu gözəllə yenidən qarşılaşır. Bışr əvvəlcə ondan uzaq gəzib beytül-müqəddəsə getsə də, qayıtdıqdan sonra məlum olur ki, onun sevdiyi, zalım Məlixanın xanımı imiş. Hekayənin əsas ideyası bundan ibarətdir ki, şər xisləti Məlixanın həyat çırağını söndürsə də, xeyir düşüncəli Bışrin çırağını yandırmış olur.

“Yeddi gözəl” poemasında bu mözuda yazılmış ikinci hekayə “Xeyir və Şər” adlanır. Hekayənin adı onun ideyasını ifadə edir. Nizami burada ilk dəfə olaraq konkret qəhrəmanları onların xarakteri ilə adlandırır.

Gəncin biri Xeyir, birisi Şərdir,

Onlar adları tək işlər görərdi. (4, s.225).

Xeyir və Şər adlanan iki gənc səfərə hazırlaşır. Hələ hekayənin əvvəlindən Şərin xarakteri özünü göstərməyə başlayır. Sonrakı mərhələlərdə isə onların öz adlarının mahiyyətini əks etdirməsinin tam şahidi oluruq. Şər tamahkardır, hiyləgərdir xeyir isə inanandır, o pislik etməyi bacarmır.

Hekayədə hadisələr səfər zamanı yolda baş verir. Maraqlıdır ki, əvvəldə bəhs etdiyimiz hekayədə də hadisələr səfər zamanı yolda iki yoldaş arasında təsvir edilir. Bişrin hekayəsi ilə digər ortaq cəhət isə su anlayışı ilə bağlıdır. İdeyaca eyni olan hekayələrin ortaq elementlərini belə ümumiləşdirmək olar: səfərə çıxmaq, yol getmək, su motivi. Buradakı yolu həyat yolu kimi də mənalandıra bilərik. İnsan həyatının yolu enişli-yoxuşlu olur. O, bu yolda digələrini tanıyır və sınaqdan keçirir. Bunun nəticəsində yaxşını və yamanı tanımış olur. Bəhs etdiyimiz hekayələrdə də yol bu fəlsəfi anlamdadır.

Yeddi gün yol getdikdən sonra Xeyir susuzluğa dözməyərək Şərdən su istəyir. Şər isə yoldaşına kömək etməyərək hiyləyə əl atır. O, öz adına uyğun davranır.

Tanrı qəzəbinə gəlmiş zalım Şər
Gördü adı kimi yaramaz işlər. (4, s.226).

Su əvəzinə gövhərə razı olmayan Şər Xeyirin iki gözünü xəncərlə kor edərək onu al qan içində qoyaraq gedir. Kürd qızının sayəsində sağ qalan Xeyir əməlləri sayəsində tacidar olur. Nizami bir daha bu ideyanı irəli sürür ki, insanın xisləti necədirsə onun həyatının istiqaməti də bu yöndə olur. Bu məqamda “Niyətin hara mənzilin ora” atalar sözünün əbəs yerə deyilmədiyini xatırlatmaq yerinə düşər.

Nələr eylədimsə o zaman sənə,
Bütün eylədiyim yaraşır mənə.
Nələr bacarırsan, mənə durma et,
Et ancaq özünə, adına nisbət. (4, s.242).

Şərin dilindən verilən bu parçadan aydın olur ki, Şər özü də xislətindən xəbərdardır və xisləti onu bu əməlləri etməyə vadar edir. O, başqa cür davranma bilməz. Onun təbiəti və mahiyyəti budur. Eləcə də Xeyirin simasında da bunu müşahidə edirik. Onun da mayası işıqdan yarandığı üçün qaranlıq işlər edə bilmir. Etdiklərinə görə Şəri cəzalandırmaq istəsə də bunu bacarmır. Buna baxmayaraq Şər sonda yenə məhv olur. Bu əks qütblərin mübarizəsi öz fəlsəfi şərhini Nizami yaradıcılığında yüksək poetik çalarlarla tapmışdır.

“İskəndərnamə”də xeyir və şəhər motivi Nüşabə-İskəndər xəttində fərqli şəkildə təzahür edir. İskəndəri böyük rəğbətlə qarşılayan Nüşabə onunla dostluq münasibəti yaradır. Ağıl ilə dünya fatehini özünə heyran buraxır. Bunun nəticəsində onu müharibə etmək fikrindən yayındırır, öz ölkəsini böyük fəlakətdən qoruyur. Nüşabə böyük sərkərdəyə ibrət dərsi vermək üçün süfrəyə yemək əvəzinə daş-qaş, ləl-cavahirət düzdürür. Dünya malının dəyərsiz olması, insanın nəfsinə sahib çıxma bilməsi gərəkdini ibarətamiz şəkildə İskəndərə öyrədən Nüşabə bu tədbiri, zəkası ilə şəhəri, pis düşüncəni məğlub etmiş olur.

Nüşabə gülərək söylədi şaha:
“Daşın ki, boğaza yolu yox, daha,
Faydasız, yaramaz belə daş üçün
Bu qədər vuruşmaq, çarpışmaq nəçün?
İndi ki, yeməyə yaramaz bu daş
Dünyada onunla ucalarmı baş?
Dəyərsiz bir daş ki, olmayır yemək,
Onunçün bu qədər zəhmət nə gərəkdir? (5, s.215).

Poemada İran şahı Dara da şəhər qüvvə şəklində təsir edilmişdir. İskəndər-Dara müharibəsi zamanı İskəndər ədaləti, işığı, Dara isə şəhəri, zülmü təmsil edir. İran xalqı onun zülmündən zara gəlmişdir. O, İskəndərə hərbi açaraq öz çirkin xislətinin qurbanına çevrilir.

İskəndər obrazı isə poemada bir neçə planda təqdim olunur: qüdrətli sərkərdə və dünya fatehi, alim və peyğəmbər. Onun təqdim olunduğu bu sifətlərin hər birində ədalətli siyasəti, ədalətli davranışı, xeyirin tərəfdarı və haqqın qoruyucusu olduğunun şahidi oluruq. Fəth etdiyi hər yerdə ədaləti bərqərar edən, zülmü yer üzündən silən İskəndər 7 filosofun əhatəsində kamil bir şəxsiyyətə çevrildikdən sonra tanrı tərəfindən peyğəmbərlik mərtəbəsinə yüksəldilir.

“Yeddi gözəl” poemasında Bəhrəmin başının eyş-ışrətə qarışmasından istifadə edən vəzir Rast Rövşən şəhərə xidmət edən obrazlardandır. Yeddi məzlumun şikayəti nəticəsində onun bəd

əməlləri bir-bir sadalanır.Acgözlüyü,sərvət hərisliyi onu insanlıqdan çıxararaq qorxunc bir divə çevirmişdir.

“Xosrov və Şirin” məsnəvisində Xosrovun oğlu Şiruyə də şər qüvvələr sırasına daxildir.Hakimiyyət başına keçən Şiruyə öz atasını zindana saldırır.Əsərdə onun surəti zahiri cəhətdən də çirkin şəkildə təsvir olunur.Daxili çirkinliyi zahirinə vuran Şiruyə Şirinə olan sevgisi üzündən atasının qatilinə çevrilir.

Nizami yaradıcılığında bu ideoloji mübarizənin tərəfdaşları kimi çıxış edən obrazlar da iki qismə ayrılır: xeyrin tərəfdaşları və əməllərilə bunu sübut edənlər, şərə qulluq edənlər və şəri dünyaya yayan çirkin xislətli obrazlar.Bu obrazların bəziləri geniş şəkildə təqdim olunsalar da,bəziləri isə epizodik obraz səviyyəsində qalırlar.

Nizami Gəncəvi “İskəndərnamə” poemasının “İqbalnamə” hissəsində İskəndəri utopik məkan olan “Xoşbəxtlər ölkəsi”nə gətirir.Nizaminin xoşbəxtlik haqqında olan görüşləri bu hissədə öz əksini tapır.Şair bu xəyali dünyanı yaratmaqla xoşbəxt yaşamağın hansı hallarda mövcud ola biləcəyini,buna hansı yollarla nail olmağın mümkünlüyünü açıqlayır.Hər şeyin zirvəsində xeyir dayanır.Nizamiyə görə xeyrin hökm sürdüyü təqdirdə bütün bunlara nail olmaq olar.

İskəndər düşdüyü bu sehirli aləmdə çobansız sürüləri,qıfılsız qapıları,qoruqsuz bağları gördükdə buna təəccüb edir.Bunların səbəbi isə bir-bir açıqlanır.Xeyrin hökmran olduğu bu ərazidə insanlar düzgünlükdən tük qədər keçməz,yalanla əsla işləri olmaz.Köməyə ehtiyacı olanlara kömək etmək,dara düşəni xilas etmək bu insanların ən yaxşı sifətlərindəndir.

Oğurluq eləməz bizdən bir nəfər,
Oğurlaya bilməz bizdən özgülər.
Nə zəncir, nə qıfıl görər qapılar,
Gözətçisiz otlar bizim mal-davar...
Heç kəsi pis yola əsla çəkmərik,
Fitnə axtarmırıq, qan da tökmərik.
Dərddlinin dərddinə olarıq şərik,
Şad olsa, onunla şadlıq eylərik. (5, s.180,181).

Ədalətli cəmiyyətin mövcud olması üçün lazım olan bütün şərtləri Nizami qocaların dili ilə ifadə edir.Yalandan,hiylədən,haramdan uzaq olmaq;sosial bərabərlik,hər kəsin eyni səviyyədə yaşaması;şəri,zoru,nifrəti özündən uzaq etmək və s.Bütün bunlar bir ad altında toplanır ki, buna da “xeyir” deyilir.Nizaminin göstərdiyi kimi bu şərtlər altında yaşayan cəmiyyəti Allah özü hifz edəcəkdir.

Nizami İskəndərin dili ilə bəşəriyyətə cavab verilməsi çətin olan bir sual verir “İnsan bunlardırsa, bəs bizlər nəyik? Bu elə bir sualdır ki, 800 ildən artıq bir müddət keçsə də cavablandırmaq çox çətindir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

- 1.Əlibəyzadə E. Avesta Azərbaycan xalqının mənəvi mədəniyyət tarixidir.Bakı:Yurd NPB,2005, 240 s.
- 2.Əlibəyzadə E. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi (Ən qədim dövrlər). Bakı:Qarabağ,2009, 828 s.
- 3.Gəncəvi N.Sirlər Xəzinəsi. Bakı:Lider Nəşriyyat,2004, 264 s.
- 4.Gəncəvi N.Yeddi Gözəl. Bakı: Lider Nəşriyyat,2004, 336 s.
- 5.Gəncəvi N.İskəndərnamə.Şərəfnamə. Bakı:Lider Nəşriyyat,2004, 336 s.

XÜLASƏ

Məqalədə xeyir və şər motivinin yaranması, bu dualistik görüşlərin fəlsəfi mahiyyəti haqqında bəhs edilmişdir.Nizami yaradıcılığının əsas ideya istiqamətlərindən birini təşkil edən bu motivin Avesta ilə əlaqəsi müəyyənləşdirilmişdir. “Sirlər xəzinəsi” poemasında bu motiv ədalətli şah ideyası ilə sinkretik şəkildə təqdim olunur. “Yeddi gözəl” poemasında isə bu motiv obrazlı şəkildə təqdim

olunaraq fəlsəfi mahiyyəti açıqlanır. Bu isə Nizami yaradıcılığı ilə zərdüştlik bağını ortaya çıxaran mühim faktorlardan biridir.

***Açar sözlər:** Nizami, Avesta, zərdüştlük, xeyir və şər, şumer dastanları*